

MUHAMMED B. MAHMUD ET-TRABZONÎ EL-MEDENÎ'NİN HADİSLE İLGİLİ ESERLERİ

Selim DEMİRÇİ*

Giriş

Muhammed el-Medenî et-Trabzonî'nin Hadis Birikimi

Muhammed el-Medenî et-Trabzonî (ö. 1200/1786) çok yönlü Osmanlı âlimlerinden birisidir. İlmî faaliyetlerini, siyasî olarak Osmanlı'nın egemen olduğu coğrafi alanda h. XII./m. XVIII. asırda yürütmüştür. Trabzon doğumlu bir âlimin Medenî ve Mekkî şeklinde nisbelerle anılacak kadar Hicaz coğrafyası ile irtibatlı olması kayda değer bir durumdur. İslâmî ilimler ve özellikle hadis açısından bakıldığında Medenî'nin ilmî faaliyetlerini yürüttüğü bu dönem, İbn Hacer (ö. 852/1449), Aynî (ö. 855/1451), Sehâvî (ö. 902/1497 ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi naklî ilimlerde söz sahibi âlimlerin ardından Hicaz'ın ilmî faaliyetler açısından canlandığı bir devre tekabül etmektedir. Nitekim İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), Ali el-Müttakî el-Hindî (ö. 975/1567), Muhammed b. Tahir el-Fettenî (ö. 986/1578), Ebû'l-Hasen İbn Irak (Arrak) (ö. 963/1556), Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) ve İbn Allân (ö. 1057/1648) gibi h. X. ve XI. asrın meşhur âlimleri vasıtasıyla yürütülmüş bir faaliyet alanı söz konusudur.

Bahsi geçen muhaddis âlimlerin çalışmalarıyla Hicaz, hicrî X. asır itibarıyla her bölgeden ilim meraklıları için hareketli bir ilim merkezi olmuştur. Bu durum, Kahire'nin ve Dımeşk'in daha canlı olduğu önceki birkaç asırla kıyaslandığında biraz daha belirgin bir şekilde kendisini gösterecektir. Hicaz, Mehmed/Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî örneğinde görüldüğü gibi Osmanlı devletinin ilmî-kültürel merkezi konumunda olan İstanbul'dan gelenler için de ilim tahsil-tedris sahasıdır.

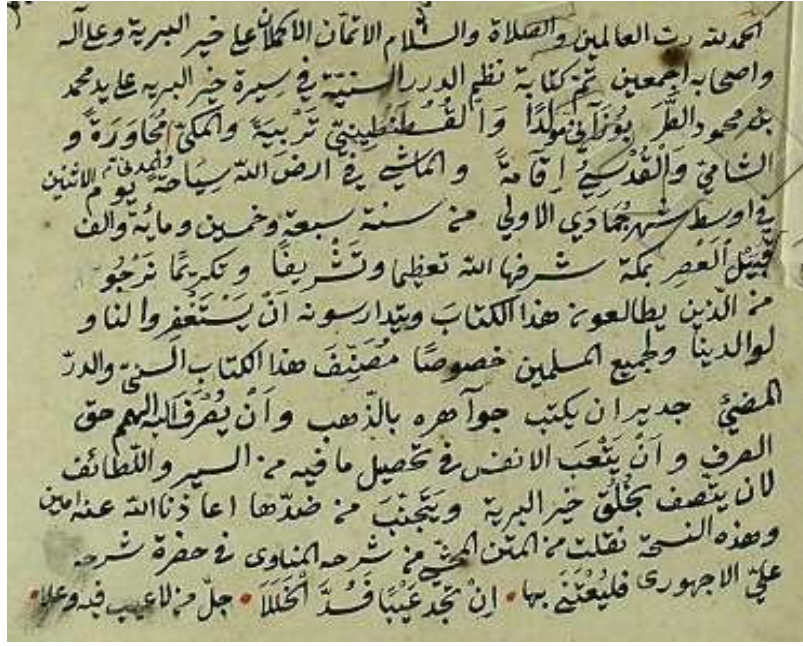
Bu durum dikkate alındığında Trabzonî'nin hadis tarihi açısından, naklî ilimlerin Memlûkler sonrası şekillenen yeni şartlarında ilmî faaliyetlerini yürüttüğü ve eserlerini telif ettiği söylenebilir. Hadis tarihinin bu dönemi; temel kaynaklar üzerine yapılan çalışmaların yeniden gözden geçirildiği, medrese-dârülhadis gibi kurumsal müesseseler içinde ezber, mütalaa ve ilmî münakaşalar için ihtisar, şerh, hâşiye, telhis, tehzib ve takrib türü pek çok eserin kaleme alındığı tarihsel dönemi izlemektedir. Kısacası Memlûkler döneminin tecrübe ve birikiminin ardılı olan bir süreçtir. Ancak Memlûkler dönemi hadis faaliyetlerini izleyen asırlardan bahsedilirken, *oldukça dinamik olan ve klasikleşen ürünlerin ortaya konulduğu bir tedris-telif döneminin* ardından hadis sahasında ne yapılabilir veya âlimler ne yapmıştır? meselesi gündeme gelecektir. Bu aynı zamanda, hicrî X. ve XI. asırda Hicaz'da eğitim gören bir âlimin yönelimleri ve birikimi konusunda da fikir verecektir. Bundan dolayı eserlerine geçmeden önce el-Medenî et-Trabzonî'nin hadis konusundaki birikimi ve bunu besleyen hususlara değinilmelidir.

Trabzonî'nin memleketi Trabzon ve Osmanlı'nın başşehri İstanbul'daki tahsil sürecinde, hadisle ilgili neler okuduğuna dair doğrudan bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, onun genel olarak dönemin eğitim kurumlarında okunan eserleri mütalaa ettiği şeklinde, sınırlı değerlendirmelerden bahsedilebilir. Bu

* Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, selimdemirci@trabzon.edu.tr

anlamda Medenî'nin klasik hadis kitapları olan *Nuhbetü'l-fiker*, *Meşârik*, *Mesâbîh*, *Miškât* ve temel kaynakların bazılarını (veya belli bölümlerini okuduğu) düşünülebilir.²

Muhammed el-Medenî et-Trabzonî'nin hadis sahasında derinleşmesinde ve eserlerinin şekillenmesinde önemli oranda İstanbul sonrası çıktığı ilmî seyahat süreci belirleyici olmuştur. Bu durum, onun ifadelerinde de kendisine yer bulmuştur. Mesela Mehmed el-Medenî et-Trabzonî üzerinde iz bırakan şehirleri ve ilmî seyahatlerini içeren bir ayrıntıyla 1157/1744 senesinde Mekke'de istinsah edilen ve Irâkî'ye (ö. 806/1404) ait olan *ed-Dürerü's-seniyye fî nazmi sîreti hayri'l-beriyye* adlı eserin bir nüshasında karşılaşılmaktadır. Buna göre Medenî “Trabzon'da doğmuş, İstanbul'da (Kostantiniyye) eğitim görerek yetişmiş, Mekke ve Medine'de mücâvir olmuş, Şâm ve Kudüs'te yaşamış (ikamet etmiş)” bir kimsedir.³ İslâm dünyasının her dönem önemli merkezleri olan bu beldeler ve Medenî nisbesi, Mehmed et-Trabzonî'nin hadis birikimi noktasında da odakta yer almaktadır.

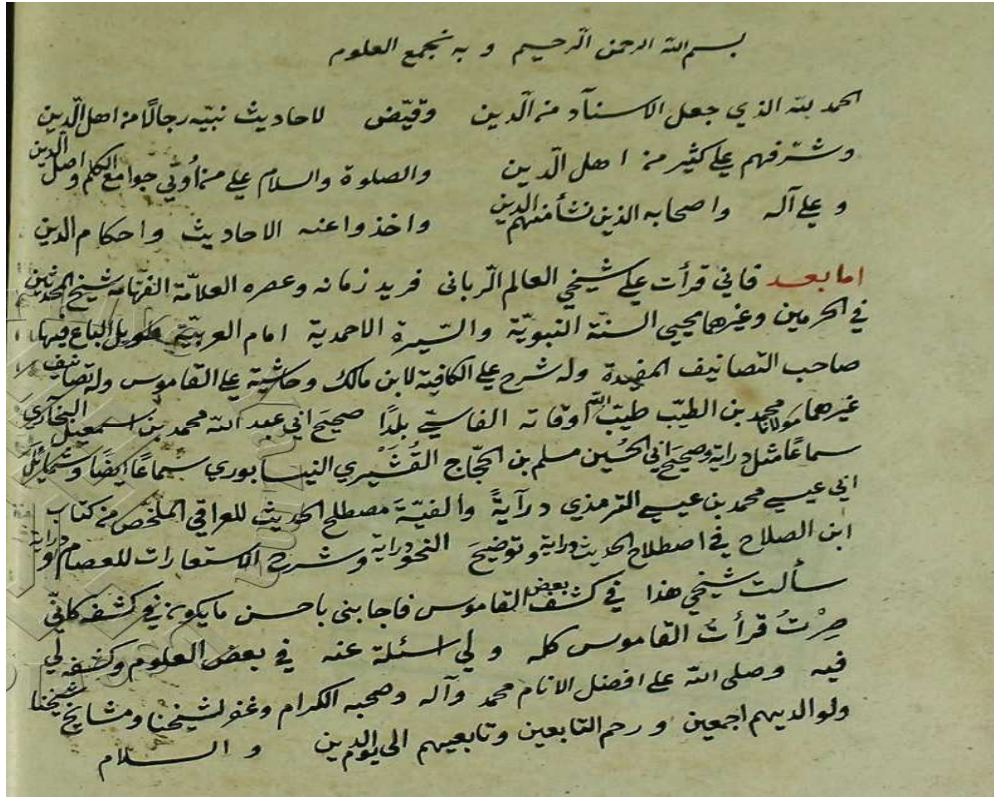
Resim 1: Bahsi geçen şehirlerin ve bilgilerin yer aldığı varak

Muhammed el-Medenî'nin hadis sahasında istifade ettiği âlimler arasında Muhammed b. Tayyib el-Fâsî (ö. 1170/1756-57) ve Himmâtzâde el-Hanefî (ö. 1175/1761) ve Mescid-i Haram müderrislerinden Yahya b. Salih el-Hanefî el-Mekkî'ye özellikle değinilmelidir. Zira bu isimlerden ders okuyarak icazet alan Trabzonî, hadis sahasında neler okuduğuna dair de bazı bilgiler aktarmıştır. Buna göre o; şeyhî, el-âlim, er-Rabbânî, ferîdü zemânih... şeklinde övücü ifadelerle bahsettiği Muhammed b. et-Tayyib el-Fâsî'den *Sahîhü'l-Buhârî*'yi semâen ve dirâyeten, *Sahîhü Müslim*'i semâen, *Şemâilü'l-Tirmizî*'yi dirâyeten, Zeynüddin el-İrâkî'nin *el-Elfiyye*'sini de dirâyeten okuyarak icazetini almıştır.⁴

² Medreselerde okunan metinlere dair genel olarak bk. Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 25-46; İbrahim Kutluay, “Osmanlı Döneminde XVI. ve XVII. Yüzyılda Kurulan Dâruhadislerin Müfredatı ve İlmî Seviyeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 9 (Aralık 2019), 13-49; Ekrem Yücel, *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi* (Ankara: İlahiyat, 2022).

³ Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân el-İrâkî, *ed-Dürerü's-seniyye fî nazmi's-sîreti'n-nebeviyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 1071/002), 27a. Ayrıca bk. Ali Bulut, “Muhammed El-Medenî Et-Trabzonî ve Risâle Fî Beyânî Mâ Yüzekker ve Yüennes Vemâ Yetbeuhû Mine'l-Fevâidü'l-Mühimme Adlı Eseri”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2020), 362-363; Emin Aydın, *Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin ed-Dürerü's-Semine Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 12.

⁴ Ebü İshak İsmâüddin İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşah el-İsferâyîni, *Şerhu Ferâ'idü'l-fevâ'id li-tahkiki me'âni'l-isti'ârât* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 1071/7), 97b.

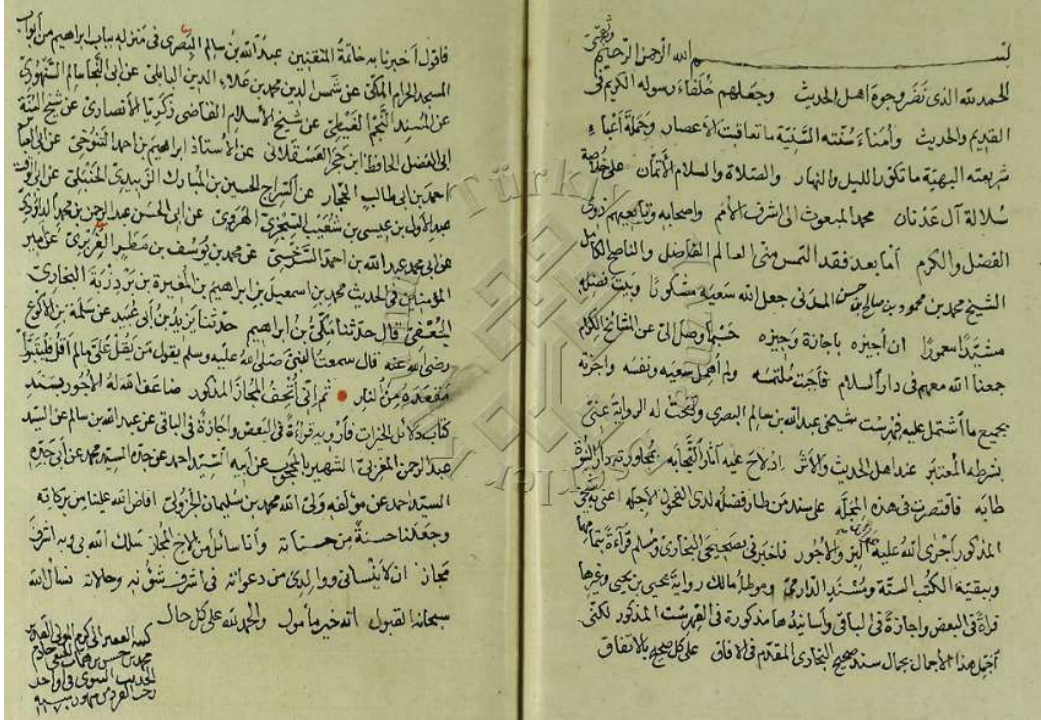

Resim 2: Muhammed b. Tayyib 'den alınan icazetin ilk varağı ve okunan eserler

Muhammed b. Hasan el-Hanefî'den alınan h. 1170 tarihli icazetten ise *Sahihü'l-Buhârî* ve *Sahihü Müslim*'in tamamının okunduğı ve *el-Kütübü's-Sitte*'den geri kalan *Sünen-i Erba'a*, *el-Muvatta* (Yahya b. Yahya el-Leysî nüshası), *Dârimî'nin es-Sünen*'i gibi kaynakların bir kısmının okunarak genel icazetinin elde edildiğı anlaşılmaktadır.⁵ Yine burada yer verilen icâzetten Muhammed b. Hasan Himmâtzâde'nin, Mehmed/Muhammed b. Mahmûd el-Medenî et-Trabzonî'ye, hocası Abdullah b. Sâlim el-Basrî (ö. 1134/1722) ve ondan İbn Hacer'e giden bir zincirle icâzet verdiğı anlaşılmaktadır. Himmâtzâde, Trabzonî'ye aynı zamanda *Delâilü'l-hayrât* icâzeti de vermiştir.⁶ Zikredilen çalışmalarda da belirtildiğı gibi Abdullah b. Sâlim el-Basrî, Medenî'nin yaşadığı ve tahsil yaptığı dönemde Hicaz hadis tedrisatının en önemli halkalarından birisidir.

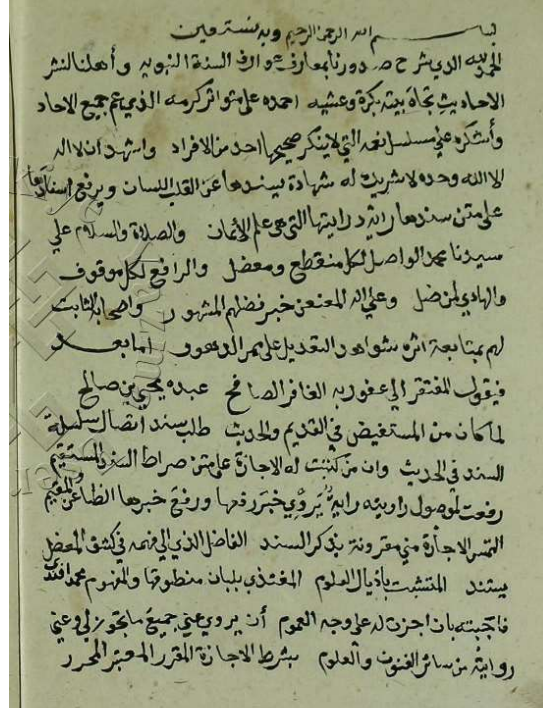
⁵ el-İsferâyîni, *Şerhu Ferâ'idü'l-fevâ'id*, (Süleymaniye, 1071/7), 97b-98a.

⁶ el-İsferâyîni, *Şerhu Ferâ'idü'l-fevâ'id*, (Süleymaniye, 1071/7), 97b. 98a. Ayrıca bk. Mustafa Celil Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 276.

Resim 3: Himmâtzâde'den alınan icazet

Trabzonî, Yahyâ b. Sâlih'ten de aşağıda bir kısmına yer verilen varakta da görüldüğü gibi, hadis konusunda genel bir icâzet almıştır.⁷

Resim 4: Yahyâ b. Sâlih'ten alınan hadis icazetinin ilk sayfası

⁷ el-İsferâyîni, *Şerhu Ferâ'idü'l-fevâ'id*, (Süleymaniye, 1071/7), vrk. 99b-101a. Ayrıca bk. Sula, Murat, "Muhammed b. Mahmud b. Salih b. Hasan et-Trabzonî el-Medenî ve Rusey-yiletün fi Beyân al-Fâzileti Yestevî Fîha'l-Muffedu ve'l-Müsenâ ve'l-Cem'u ve'l-Muzekkeru ve'l-Muennes İsimli Risâlesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2010), 82.

Trabzonî'nin, kendisi hakkında detaylı bilgi verdiği Muhammed b. Tayyib el-Mağribî el-Fâsî'ye dair kaydedilenler, Medenî'nin hadis birikimi açısından da önem arz etmektedir. Buna göre Muhammed b. Tayyib, nisbesine de kaynaklık teşkil ettiği gibi Fas'lı yani Mağrib'li bir kimsedir. Memleketinde tahsil gördükten sonra Hicaz'a gelmiş ve burada çeşitli ilmî faaliyetlerle meşgul olmuştur. Onun Şam üzerinden İstanbul'a yolculuk yapması ve burada bir süre ikamet etmesi Osmanlı-Hadis-Medenî bağı açısından oldukça önemlidir. Hadis sahasında Müselsel hadisleri derlediği bir eserinden de bahsedilen bu âlimin, *Şerhu Hizbi'n-Nevevi* isimli bir kitabının bulunması, öğrencisi olan Medenî'nin de Ali el-Kârî'nin *Hizb*'i üzerine bir şerh yazması hasebiyle dikkat çekicidir. *Şerhu Hizbi'n-Nevevi*'nin başında icâzet silsilelerini zikreden Muhammed b. Tayyib'in İbn Hacer'e ve onun vasıtasıyla da et-Tennûhî > el-İrâkî > İbn Attâr vasıtasıyla Nevevî'ye ulaşan⁸ bir icâzeti bulunmaktadır.

Burada dikkat çekici olan Muhammed b. Tayyib'in Mağrib'li bir âlim olarak Trabzon'lu bir âlime katkısıdır. Bunun ötesinde onun Şam üzerinden İstanbul'a gelmesi ve bir süre burada kalması, hatıra aynı dönemlerde İstanbul'da (veya Şam'da) hocası ile karşılaşmış olma ve tahsil sürecinin sonraki aşmasına dolaylı ve doğrudan tesir ihtimalini getirmektedir. Nitekim Medenî, hocasının Hicaz > Şam > İstanbul güzergâhını İstanbul > Şam > Hicaz şeklinde takip etmiştir. Ayrıca Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu belirtilen bir belgede, İstanbul'da icra edilen *Sahîhü'l-Buhârî* meclisine dair, “Medîne-i Münevvere'den gelmiş Tayyibzâde dâîleriyle Buhârî-i şerîf on günde kırâat ve tekmi'l bulunduğu ve ol-vakt envai'-i faidenin meşhûd olduğu” şeklindeki kayıttan hareketle, bahsi geçen Tayyibzâde'nin muhtemelen Muhammed b. Tayyib olduğu belirtilmiştir.⁹ Bu da Muhammed b. Tayyib'in İstanbul'da faal bir dönem geçirdiği anlamına gelmektedir.

Medenî'nin kendisinden icazet aldığı bir diğer hocası Himmâtzâde Muhammed b. Hasan b. Himmât için de benzer durum ve ihtimallerden söz edilebilir. Aslen Türk olan ve Himmâtzâde ismiyle tanınan Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Hasen et-Türkmânî eş-Şâmî el-İstanbulî el-Hanefî, Şam'da doğmuştur.¹⁰ Kendisinden “Reîsü'l-muhaddisîn” olarak bahsedilen Muhammed b. Hasan tahsil faaliyetlerini Mekke, Şam, Mısır ve Medine gibi beldelerde sürdürmüştür. Bu beldelerin, Medenî'nin tahsil sürecinin odağında yer alması dikkat çekicidir. Uzun bir süre İstanbul'da kalan Himmâtzâde, hocalarından Ebû'l-Fazl Muhammed Tâcüddîn b. Abdulmuhsin el-Kal'î'nin (ö. 1147/1735) ihtisar etmiş olduğu *Sünenü'l-Tirmizî*'yi İstanbul'a getirmiştir. *Nüzhetü'n-nazar* şerhi olan *Netîcetu'n-nazar* ve *Hulâsatu'n-nuhbe* isimli çalışmaları da medreselerde önem verilen bir metni merkeze alması yönüyle önemlidir.¹¹ Himmâtzâde 1135-1138/1722-1725-26 yıllarında Üsküdar'a gelmiş ve 1138/1725-26 tarihinde Ahmediyye Camiinde ders vermeye başlamıştır. Ayrıca Vâlîde-i Atik Camii (Vâlîde Sultan) başta olmak üzere, camilerde ve evinde de ders okutmuştur. O, 1153/1740 tarihinde resmî açılışı yapılan Ayasofya Kütüphanesinin de ilk muhaddislerinden birisidir. Öğrencileri arasında ulemadan ve ümeradan pek çok meşhur isme yer verilmiştir.¹²

⁸ Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlmî*, 105.

⁹ Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlmî*, 105

¹⁰ Azamat Zhamashev, “Himmâtzâde'nin Osmanlı Dönemi Hadis İlmîne Katkısı”, *Osmanlı'da İlm-i Hadis*, Ed.: , Zekeriya Güler, Bekir Kuzudişli, Mustafa Celil Altuntaş, (İstanbul: İSAR, 2020), 495. Ayrıca bilgi için bk. Kadir Ayaz, “XVIII. Yüzyılda Hanefî Bir Muhaddis; İbn Himmât Ed-Dimeşkî (1175/1761)'nin Mısır ve Hicâz'a Yolculukları, Hocaları Ve Hadis İcâzetleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (Aralık 2019), 15-46; Kadir Ayaz, “İstanbul'da Müsnid Bir Muhaddis; İbn Himmât ed-Dımaşkî (1175/1761)”, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (2021), 489-519.

¹¹ Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlmî*, 28, 278, 328.

¹² Genel olarak Zhamashev'in “Himmâtzâde'nin Osmanlı Dönemi Hadis İlmîne Katkısı”, Ayaz'ın “XVIII. Yüzyılda Hanefî Bir Muhaddis; İbn Himmât Ed-Dimeşkî (1175/1761)'nin Mısır ve Hicâz'a Yolculukları, Hocaları ve Hadis İcâzetleri”, yine Ayaz'ın “İstanbul'da Müsnid Bir Muhaddis; İbn Himmât ed-Dımaşkî (1175/1761)”, başlıklı makalelerine ve özel olarak Altuntaş'ın *Osmanlı Döneminde Hadis İlmî* (s. 116-118) isimli çalışmalarına bakılabilir.

Himmâtzâde'ye dair çalışmalarda aktarılan detaylar, el-Medenî et-Trabzonî'nin kendisinden icazet aldığı bir muhaddisin Hicaz bağı ve İstanbul'daki faaliyetleri açısından kayda değerdir. Aslında İstanbul > Şam > Hicaz hattında dâhil olduğu ilmî çevreler ve hocalarının ilgi alanları Medenî et-Trabzonî'nin eserlerinin türünü ve içeriğini şekillendirmiştir. Söz gelimi Muhammed b. Tayyib'in dil ve hadis ilgisi Trabzonî'nin dil çalışmalarını ve hadis sahasındaki eserlerini anımsatmaktadır. Himmâtzâde'nin Nevevî'nin *Hizb*'ine şerh yazması ve ona *Delâil* icazeti vermesi, Ali el-Kârî'nin *Hizb*'i üzerine yapılan şerhin arka planına dair değerlendirmelere imkân sağlamaktadır.

Öte yandan Muhammed el-Medenî et-Trabzonî'nin istinsah ettiği, alakalı olduğu bazı kitaplar da hadise dair ilgisini ve birikimini göstermektedir. Genel bir tarama yapıldığında Trabzonî'nin hadise dair pek çok eserin istinsahı ile meşgul olduğu, bazılarında seçmelerde bulunduğu (intihâb) ve bazılarının kenarlarına notlar düştüğü görülmektedir. Mesela Irâkî'ye ait olan *ed-Dürerü's-seniyye fi's-sîreti'z-zekiyye* veya *Elfiyye fi's-siyer* adlarıyla kayıtlı olan eserin sayfa kenarlarında ve satır aralarında eserin içeriğine dair pek çok düzeltme ve açıklama notuyla karşılaşılmaktadır. Ayrıca notlarda İbn Hacer el-Heytemî'nin *Şemâil* şerhinden, Münâvî'nin *Feyzü'l-Kadîr*'inden ve Ali el-Kârî'nin *Mirkâtü'l-Mefâtih* isimli eserinden de alıntılar yer almaktadır. Bu açıklama ve notlar eseri istinsah eden Mehmed et-Trabzonî el-Medenî'ye aittir.¹³

Bunların yanı sıra el-Medenî et-Trabzonî'nin, Ali el-Kârî ve eserleri ile özel olarak ilgilendiği anlaşılmaktadır. Mesela o, Ali el-Kârî'nin mevzu hadisler üzerine yazdığı kitaplar, *Şifâ* şerhi, *Kaside*'si ve *Nüzhe* şerhi üzerine çalışmalar yapmıştır.¹⁴ Onun *Mirkâtü'l-mefâtih*'ten seçmeler yapması (müntehab) da Ali el-Kârî-Trabzonî-Osmanlı-Hicaz bağı açısından dikkat çekicidir. Nitekim Trabzonî, Ali el-Kârî'nin, *Mev'izatü'l-habîb ve tuhfetü'l-hatîb* ve *el-Hizbü'l-a'zam ve'l-virdü'l-efham* isimli eserlerinin istinsahını yapmıştır. Ayrıca o, Münâvî'nin *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* isimli eserinin de istinsahı ile meşgul olmuştur. Hem esas alınan eser de hem şerh Osmanlı kültürü açısından son derece önemlidir.¹⁵

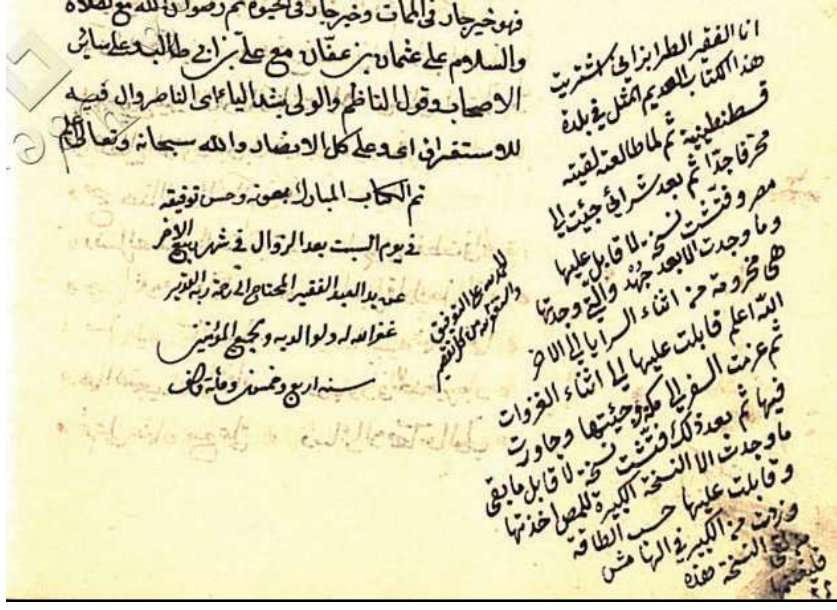
Medenî'nin eserlerin istinsahı konusunda titiz ve takipçi bir yönünün olduğu anlaşılmaktadır. Mesela o, siretle ilgili bir eserin peşini nasıl takip ettiğini kendisi anlatmaktadır. Münâvî'ye ait olan *el-'Ucâletü's-seniyye alâ Elfiyyeti's-sîreti'n-nebeviyye* üzerine düşülen notlarda bunun izlerini görmek mümkündür. 169b'de düşülen nota göre Mehmed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî; nüshayı İstanbul'da temin etmiş, Mısır'da eksik başka bir nüsha elde etmiş, akabinde gitmiş olduğu Mekke'de müellif nüshasına ulaşarak, İstanbul'daki nüshayla mukabelesini yapmış ve sayfa kenarlarına da notlar eklemiştir.¹⁶ Trabzonî'nin hem Irâkî'nin *Siyer*'i hem de onun şerhi ile ilgilenmesi hadis ilmi açısından da önemli bir detaydır.

¹³ Irâkî, *ed-Dürerü's-seniyye* (Süleymaniye, 1071/002).

¹⁴ Çalışmalar ve benzerleri için bk. Aydın, *Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin ed-Dürerü's-Semîne Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, 28-36.

¹⁵ Eser ve etkisi için bk. Mustafa Celil Altuntaş, "Suyûtî'nin el-Câmi'u's-Sağîr'inin Osmanlı Hadis Eğitimindeki Yeri", *Sahn-ı Semân'dan Dârlüfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) XVII. Yüzyıl*, Ed. Hidayet Aydar-Ali Fikri Yavuz, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 341-365.

¹⁶ Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Ali el-Münâvî, *Ucâletü's-seniyye alâ Elfiyyeti's-sîreti'n-nebeviyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 00828/001), 169b.

Resim 5: Bahsi geçen, Ene'l-Fakîr şeklinde başlayan not

Bu bilgiler göz önünde tutulduğunda el-Medenî et-Trabzonî'nin başta Sahîhü'l-Buhârî ve Sahîhü Müslim olmak üzere temel hadis kaynaklarını birkaç kez hoca nezaretinde okuduğu, temel usul kitaplarını hocalarından tahsil ettiği ve pek çok hadis kaynağını da istinsah ettiği anlaşılmaktadır. Onun, dönemi açısından canlı bir ilim güzergâhı olan İstanbul > Şam > Mısır > Hicaz hattındaki beldelere yaptığı yolculuk sayesinde zengin bir birikim elde ettiği söylenebilir.

Trabzonî'nin ilgi alanının çeşitliliği ve tahsil sürecindeki istifadesinin semeresi eser telifine ve eserlerinde yer verilen kaynaklara yansımıştır. Bu anlamda ilgili tez ve makalelerde Trabzonî'nin kitap ve risalelerinde yer verdiği eser ve müelliflere dair tespitler de fikir verecektir. Hadis kaynaklarını dönemin şartları dikkate alındığı vukufiyetle kullanan ve bu anlamda iyi bir muharric olan Trabzonî'nin bu özelliğiyle, ikincil kaynaklara yoğunlaşan pek çok Osmanlı âliminden farklı bir yerde durduğu söylenebilir. Trabzonî'nin hadis birikimini zenginleştiren temel unsur, yaşadığı dönemdeki ilmî canlılık ve onun değerlendirme biçimidir. Zira Trabzonî, Hicaz'la kurulan bağ sayesinde canlı sayılabilecek bir dönemde İstanbul'da bulunmuş, akabinde Şam, Kudüs, Mısır ve Hicaz'daki hocalardan faydalanmış ve anlaşılabilir Ali el-Kârî'den de kitapları vasıtasıyla istifade etmiştir.

1. Farklı İlgilerinin ve Birikiminin Yansıması Olarak Eserleri:

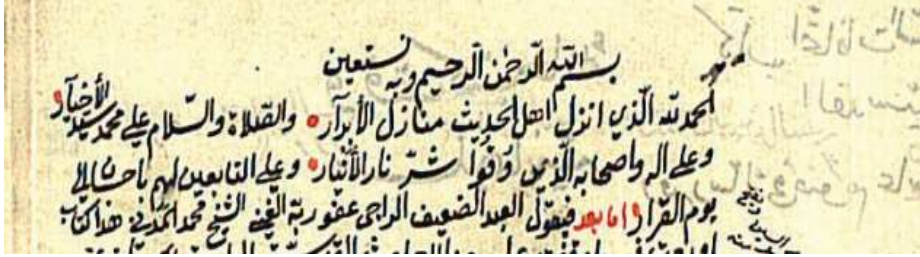
Hadis, Fıkıh ve Siyer'in Buluştuğu Nokta

Muhammed el-Medenî et-Trabzonî, Muhammed b. Tayyib el-Fâsî'den okuduğu eserleri anlattığı ve icazetini aktardığı cümlelere şu şekilde giriş yapar:

“İsnadı dinin (aktarımının bir) unsuru kılan, Peygamberinin hadislerini hakkıyla aktarmak için Ehl-i Din'den (önemli) kişiler seçen, bu kimseleri diğerlerinin çoğuna üstün kılan Allah'a hamd olsun. Salât ve selam da kendisine özlü sözler (cevâimu'l-kelim) söyleme nimeti bahşedilen kimseye, onun âline, dinin kendileri eliyle canlandığı (dinin ilk muhatabı), hadisleri ve dinin ahkâmını ondan alan ashabına olsun”¹⁷

¹⁷ el-İsferâyîni, *Şerhu Ferâ'idî'l-fevâ'id*, (Süleymaniye, 1071/7), 95b.

Bu ifadeler; hakkında yazı kaleme alınan ilmin konumuna uygun düşen cümleler olmanın yanında, bir bakış açısının da yansımasıdır. Çünkü öne çıkarılan sözcükler, hadis ilmi ve muhaddislere yaklaşımın ve onları konumlandırmanın bir neticesidir. İcazetlerinde yer alan eserlerden anlaşıldığı kadarıyla hadisle özel olarak meşgul olan Trabzonî'nin bu ilimden bahsetme biçimi bu anlamda da önem arz etmektedir. Onun hadis ilmini ve hadisçileri öven cümleleri ile başka eserlerinde de karşılaşmak mümkündür.¹⁸

Resim 6: Kudsî hadislerin derlendiği eserin takdimindeki hamdele ve salvele cümleleri

Mehmed el-Medenî et-Trabzonî doğduğu coğrafyanın da bir yansıması olarak *klasik anlamıyla veya fikhî tercihleri itibariyle* “Ehl-i Hadis” değil Hanefî bir âlimdir. Telifleri açısından bakıldığında onun doğrudan hadisle ilgili telifleri yanında hem içerik hem de yöntem itibariyle hadis kitabı olarak değerlendirilebilecek eserleri mevcuttur. Bunların bir kısmı, hadis-siyer bir kısmı hadis-fıkıh hatta hadis-tefsir/kıraat ortak alanı olarak değerlendirilebilecek çalışmalardır. Mesela *ed-Dürerü's-semîne fi fedâilü'l-â'yât ve's-suveri'l-azîme* isimli eser¹⁹ adıyla da irtibatlandırılarak Kur'ân ve tefsir sahasına ait bir çalışma olarak kaydedilmiştir. Eser fezâilü'l-Kur'ân'a dair bir yönü olmakla birlikte, mukaddimesinden de anlaşılacağı üzere, sûre ve âyetlerin faziletleri ile ilgili toplumda yaygın rivayetleri incelemektedir. Âlimlerin hassas çabalarına rağmen fezâil rivayetlerinin yayıldığı düşünün müellif, bu tür hadisleri tahkik etmeyi amaçlamıştır. Buna göre eserin Sehâvî'nin *el-Mekâsidü'l-hasene* ve Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) *Keşfü'l-hafâ* isimli, halk dilinde hadis şeklinde yaygın olan hadisleri veya folklorik rivayetleri ele alan hadis literatürüne, fezâilü'l-Kur'ân bağlamında yapılan bir katkı olduğu söylenebilir. Bu anlamda Trabzonî'nin Aclûnî ile aynı tarihî dönemlerde ve aynı coğrafi bölgelerde yaşamış olması ilgilendikleri telif türünün benzerliği açısından kayda değerdir. Nitekim Aclûnî İstanbul'da bulunmuş,²⁰ Trabzonî ise Şam'a uğramıştır. İki eser ve müellif bir arada düşünüldüğünde, ortak bir ihtiyaç alanı hissederek birbirini tamamlayan eserler telif edildiği söylenebilir.

Müellifin diğer bir çalışması olan *Rüseyyiletün fi savmi Âşûrâ* ise fikhî bir içeriğe sahip olmakla birlikte *ed-Dürerü's-semîne* ile benzer bir konuma sahiptir. Zira bu küçük risale de konu çerçevesindeki hadisler ve onların anlaşılmasıyla ilgilenmektedir. Yani bu risale rivayetlere bakan yönüyle hadis, bunların açıklanması açısından da bir fıkıh çalışmasıdır. Esasında *Rüseyyiletün fi savmi Âşûrâ*'da bir Osmanlı âlimi *fikhü'l-hadis* örneği sunmuştur.

el-Câmiu'l-a'zam fi esmâi nebiyyine'l-mu'azzam isimli eser de adından da anlaşılacağı üzere hem hadis hem de siyer ile yakından ilgilidir. Hatta eserin hadis ilminin bir kolu konumda olan “Şemâil” türünün bir örneği olduğu da söylenebilir. Trabzonî'nin son eserlerinden birisi olan ve Hz. Peygamber'in isim ve künyelerini derleyen kitap, büyük oranda *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*

¹⁸ Mehmed b. Mahmud et-Trabzonî, *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsîyye*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 01041/001), 1b. Ayrıca bk. “Ehl-i Hadis'in yüzünü ağartan ve onları seçen...” ifadeleri için bk. el-İsferâyîni, *Şerhu Ferâ'idü'l-fevâ'id*, (Süleymaniye, 1071/7), 97b.

¹⁹ Eser için bk. Aydın, *Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin ed-Dürerü's-Semîne Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*; Nihat Uzun, “Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Âliminin Kur'ân Anlayışı: Mehmed b. Mahmud et-Trabzonî (V. 1200/1786) ve ed-Dürerü's-Semîne İsimli Eseri”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (8-10 Ekim 2015), Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 1: 419-427.

²⁰ Ali Yardım, “Aclûnî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988, 1/327).

(*es-Sîretü 'ş-Şâmiyye*) adlı esere dayanmaktadır.²¹ Kitapta Hz. Peygamber'le ilgili 783 isim ve sıfat bir araya getirilmiş, bunlar ayet ve hadislerden istifade ile açıklanmıştır. Eserin, *esmâü'n-nebî* literatürü açısından kayda değer bir Osmanlı telifi olduğu belirtilmelidir.²²

Trabzonî el-Medenî'nin hadis-siyer bağlamında değerlendirilecek eserlerinden birisi de *Mevli-dü'r-Resûl* isimli çalışmadır. Kahire'de 1279/1862'de basıldığı belirtilen bu eserin,²³ *el-Câmiu'l-a'zam fi esmâi nebiyyine'l-mu'azzam* isimli eserin bir devamı olduğu söylenebilir. Benzer bir durum müellife nispet edilen *Şerhu Esmâ'i ehli Bedr* isimli çalışma için de geçerlidir.

Bu eserler dışında da farklı ilmî sahalarda kesişimi olan ve özellikle hadis ilmi merkezli başka çalışmalar bulmak ve örnekleri çeşitlendirmek mümkündür. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken Trabzonî'nin döneminin telif anlayışına uygun olarak tek yönlü olmayışı ve eserlerinde kendisini hissettiren bir ilmî üslubun varlığıdır. Bu anlamda onun üzerinde Ali el-Kârî ve Münavî gibi âlimlerin etkisinden bahsedilebilir. Nitekim Trabzonî'nin özellikle kudsî hadisler, halk dilinde meşhur rivayetler, mevzu hadisler, günlük zikir ve evradlara dair eserleri bu durumun bir tezahürüdür. Trabzonî'nin bu başlıklar altında değerlendirilebilecek olan eserleri Osmanlı dönemi hadis çalışmalarının literatüre katkısı açısından da önemlidir.

Bu başlıkta son olarak Medenî'ye nispet edilen *Hâşiye 'alâ Nuhbeti'l-fiker* isimli çalışmaya temas edilmelidir. H. 1122'de tamamlanan bu eser, ferağ kaydında da belirtildiği gibi Mehmed et-Trabzonî'ye aittir. Ancak muhtemelen isim benzerliğinin bir sonucu olarak çoğu çalışmada meşhur Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'ye ait zannedilmiştir. Eserin Bursalı başka bir Mehmed et-Trabzonî'ye ait olması kuvvetli ihtimaldir. Tarihi açıdan yazmadaki kayıtlar dikkate alındığında da, Medenî'ye ait olma ihtimali zor görünen bir eserdir.²⁴

2. Kudsî Hadislere Dair Hacimli Derleme:

el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsîyye

Kudsî hadis usulde kısaca, Hz. Peygamber tarafından Allah Teâlâ'ya nispet edilen, ancak lafzı Hz. Peygambere, manası İlâhî makama ait olan söz, olarak tarif edilmektedir. Erken dönem usul kitaplarında karşımıza çıkmayan bu kavramın kullanım ve tanımı oldukça geç sayılabilecek dönemlere tekabül etmektedir.²⁵ Bazı ifadelerin Hz. Peygamber tarafından Allah'a nispet edilerek dillendirilmesi, onlara ayrı bir kıymet verilmesini sağlamıştır. Bundan dolayı hadis ilmiyle ilgilenen ulemanın bir kısmı Kudsî hadis kapsamında değerlendirilebilecek olan rivayetleri bir araya toplamışlardır.

Bu âlimlerden birisi de Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'dir. Onun bu tür rivayetleri bir araya getiren eserinin ismi *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsîyye* 'dir. Trabzonî'nin bu eserini ayrıcalıklı kılan, hadis literatüründe kendisinden önce telif edilen eserler dikkate alındığında en hacimli kitap olma

²¹ Müellif eserin girişinde hangi kitaplardan faydalandığını belirtmiştir. Bk. Mehmed b. Mahmud et-Trabzonî, *el-Câmiu'l-a'zam fi esmâi nebiyyine'l-mu'azzam*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 01032/003), 9b-10a. Ayrıca bk. Sümeyye Çayır, *Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'nin El-Câmiu'l-A'zam Fi Esmâi Nebiyyine'l-Mu'azzam Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019, Yüksek Lisans Tezi), 29-30.

²² Eserin özellikleri ve tanıtım için bk. Çayır, *Mehmed el-Medenî Et-Trabzonî'nin el-Câmiu'l-A'zam Fi Esmâi Nebiyyine'l-Mu'azzam Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki*.

²³ Ali Benli, "Muhammed el-Medenî et-Trabzonî ve Risâle fi Beyâni'l-Ezdâd'ı", *Eskiye* 31 (Aralık 2015), 150.

²⁴ Eserin, Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'ye ait olmadığını belirten bir ifade için bk. Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi*, 329. Konu ile ilgili tarafımızca da müstakil bir çalışma yapılmıştır.

²⁵ Hayati Yılmaz, "Kudsî Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/318.

özelliğini taşımasıdır. Zira 864 hadis içeren eser, muhtevasının zenginliği bakımından İbn Arabî, Nevevî, Ali el- Kârî ve Münâvî gibi âlimlerin konu hakkındaki kitaplarının önündedir.²⁶

Ayrıca Trabzonî'nin eseri yazdığı dönemde Osmanlı hadis çalışmalarında kudsî hadisler konusunda bir telif hareketliliği göze çarpmaktadır. Tespit edildiğine göre Veliyyüddin Carullah Efendi (ö.1151/1738) *Ehâdis-i kudsiyye* ismiyle 319 hadisi bir araya getiren bir risale yazmıştır. Nazîr İbrahim Efendi'nin (ö. 1188/1774-75) risâlelerinin bulunduğu bir mecmuada da, *Risale-i ehâdis-i kudsiye* isimli bir eserin varlığından söz edilmiştir. Ayrıca müellifi belli olmayan, *Tercüme-i ehâdis-i kudsiyye* isimli bir esere de değinilmiştir. İbrahim Sıdkı el-İşkodravî'nin (ö. 1250/1834) de *ed-Dürretü'l-yetimiyye fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye* ismiyle bir kitabı söz konusudur.²⁷ Bu bilgiler özellikle h. XII./m. XVIII. asırda hadis teliflerinde kudsî hadislere de ilgi duyulduğunu göstermektedir.

Eserini oluştururken Münâvî'den çok fazla faydalandığı ve etkilendiği²⁸ anlaşılan Trabzonî'nin eserinin ismi de Münâvî'nin kitabının adını andırmaktadır. Zira Münâvî'nin eserinin ismi *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye* iken Trabzonî'nin eserinin ismiyse aynıyla *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye*'dir.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde pek çok nüshası bulunan eserin çeşitli baskıları da mevcuttur. Eser, hicrî 1292'de İstanbul'da, 1323 ve 1358 tarihlerinde de Haydarâbad'da basılmıştır. Ayrıca Kahire'de 1400/1980 ve Beyrut'ta 1402/1982 yılında basıldığı da belirtilmiştir.²⁹ Nüshalarının yaygınlığı ve basımının devamlılık arz etmesi de esere verilen ehemmiyetin bir göstergesidir.

²⁶ Kudsi hadisler ve literatür için bk. Yılmaz, "Kudsî Hadis", 26/318-320; İsa Akalın, "Kudsî Hadis Mefhûmunun Serencâmı", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 15/1 (Haziran 2017), 7-74. Özellikle Trabzonî'nin eserinin tanıtımı için bk. Zekeriya Ertürk, *Mehmet Medenî Et-Trabzonî Efendi'nin "el-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye" Adlı Eserinin Birinci Bölümü'nün Tahkik, Tahrir ve Tercümesi*, (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

²⁷ Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi*, 373-374.

²⁸ Ertürk, *Mehmet Medenî Et-Trabzonî Efendi'nin "El-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye" Adlı Eserinin Birinci Bölümü'nün Tahkik, Tahrir ve Tercümesi*, 24-25.

²⁹ Murat Sula, "Muhammed b. Mahmud b. Salih b. Hasan et-Trabzonî el-Medenî ve Ruseyyiletün fî Beyân al-Fâziletî Yestevî Fiha'l-Mufredu ve'l-Müsennâ ve'l-Cem'u ve'l-Muzekkeru ve'l-Muennes İsimli Risâlesi", 88. Ertürk bahsi geçen Kahire baskısına ulaşamadığına dikkat çekmiştir. Ertürk bu baskının Münâvî'nin eseri ile karıştırıldığını düşünmektedir. Eserin nüshaları ve baskıları için bk. Ertürk, *Mehmet Medenî Et-Trabzonî Efendi'nin "El-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye" Adlı Eserinin Birinci Bölümü'nün Tahkik, Tahrir ve Tercümesi*, 22 vd.

الاتحاف السنوية تأليف

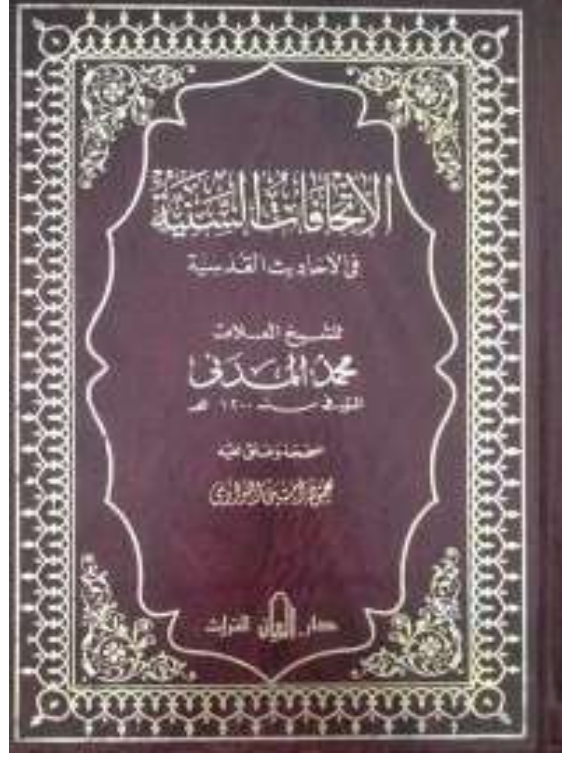
المحدث الكبير الحجّة الثبت القدوة صاحب التصانيف
الكثيرة زين الدين عبدالرؤف بن تاج العارفين بن علي
ابن زين العابدين الحدادي ثم المناوي القاهري
المتوفى سنة إحدى وثلاثين وألف
وعليه (الفحاحات السلفية) بشرح الأحاديث القدسية
لخادم العلم الشريف (محمد منير الدمشقي الأزهرى)

دار المعرفة
للطباعة والنشر
بيروت لبنان

Resim 7: Münâvî'nin eserinin Beyrut baskısının kapağı

Resim 8: Trabzonî'nin eserinin 1323 tarihli baskısı ve isim benzerliğine dair not ile Hindistan baskısının kapağı

Resim 9: Eserin yeni sayılabilecek bir baskısı

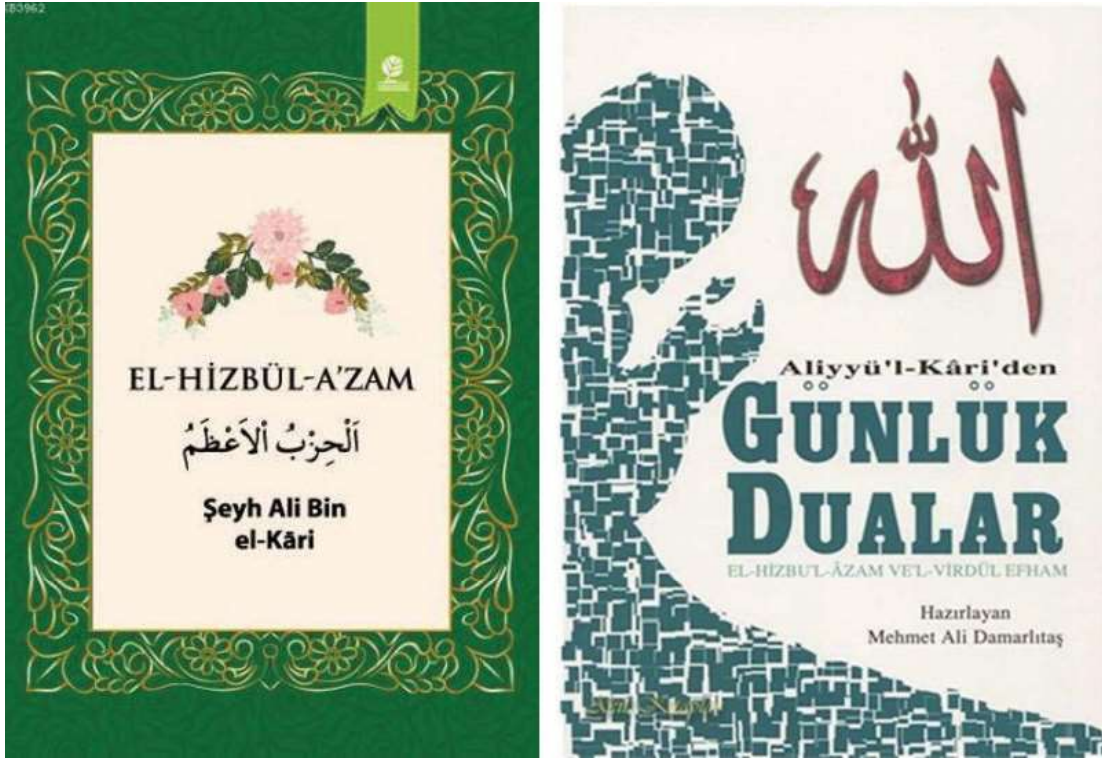
3. Ezkâr ve Evrâdı Ali el-Kârî Üzerinden Okumak:

ed-Dürrü'l-munazzam ale'l- Hizbi'l-a'zam

Hadis kültürü ve tasavvufî eğilimler açısından zikir ve evradın ayrı bir yeri bulunmaktadır. Evrad ve ezkâr türü metinlere bakıldığında bunların menkul âsârdan beslenerek oluştuğu söylenebilir. Hz. Peygamber'in sünnetinde günlük zikir ve duaların ayrı bir yeri olması ve evrad-ezkâr kültürü, temel hadis kitaplarında müstakil ana bölümlerin ortaya çıkışına ve özel olarak da *Amelü'l-yevm ve leyle* örneğinde görüldüğü gibi bir hadis telif türüne zemin hazırlamıştır. İlk örnekleri ile tasnif döneminde karşılaştığımız bu literatürün dönemsel ihtiyaç ve birikimlere göre geliştiği söylenebilir.

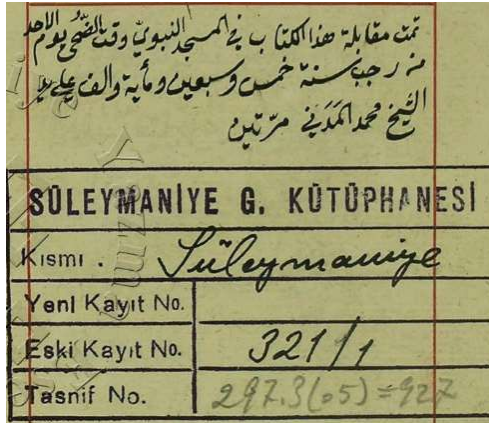
Bu anlamda Ali el-Kârî'nin *el-Hizbü'l-a'zam ve'l-virdü'l-efham* isimli eseri de önemli derlemelerden birisidir. Eserde ayet ve hadislerde bulunan dualar bir araya getirilmiş ve bazı açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca bu kitap Osmanlılar döneminin Harameyn'inde "Mekke kadısı tarafından Arafat'ta hutbe yerine" okunmuştur.³⁰ *el-Hizbü'l-a'zam*'a Harameyn'de ve özellikle hac döneminde ihtimam gösterilmesi, kitap için İslâm dünyasının tümüne bir şekilde ulaşmak anlamına gelmektedir. Aslında bu durum, ilmî faaliyetler için uzun bir süre Harameyn'de bulunan ve Ali el-Kârî gibi Hanefî bir Osmanlı âlimi olan Trabzonî'nin esere ilgisinin arka planını izah etmektedir. Ali el-Kârî'nin *el-Hizbü'l-a'zam*'ı eski yeni pek çok baskı ve tercümelemlerle hâlâ ilgi gören bir metin olma vasfını muhafaza etmektedir.

³⁰ Ahmed Özel, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/404.

Resim 10: Ali el-Kârî'nin eseri üzerine yapılan iki Türkçe tercümenin dış kapağı

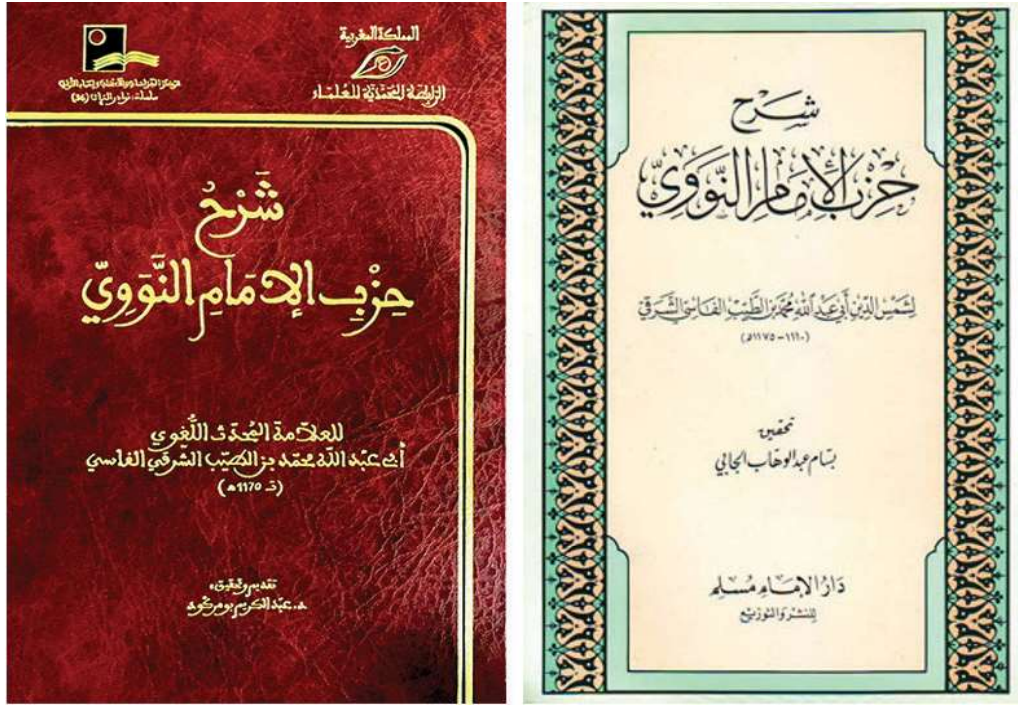
Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Medenî et-Trabzonî'nin istinsah ettiği bir *el-Hizbü'l-a'zam* nüshasının bulunması da müellifin esere yönelik ilgisine delâlet etmektedir. İstinsah kaydından da anlaşıldığı gibi Mehmed el-Medenî kitabın mukabelesini Mescid-i Nebevî'de h. 1175'te bitirmiştir.³¹

Resim 11: Trabzonî'nin *el-Hizbü'l-a'zam*'ın mukabelesini bitirdiğine dair kayıt

Mehmed el-Medenî'nin yukarıda zikri geçen hocası Himmâtzâde'den *Delâilü'l-hayrât* icâzeti alması da bu konuya karşı Trabzonî'nin ilgisi olduğunu göstermektedir. Bir diğer hocası Muhammed b. Tayyib'in de hizb türü eserlere ilgisi icazetlerinde de yer almıştır. Ayrıca Muhammed b. Tayyib'in Nevevî'nin *Hizb*'i üzerine şerhi bulunması, benzer şekilde talebesi Trabzonî'nin de Ali el-Kârî'nin *Hizb*'i üzerine bir şerh yazması dikkat çekici bir durumdur.

³¹ Ebü'l-Hasen Nûrüddin Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Hizbü'l-a'zam* ve *l-virdü'l-efham* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 00321/001), 72b.

Resim 12: Trabzonî'nin hocası Muhammed b. Tayyib'in Nevevi'nin eserine yazdığı şerhin iki baskısının dış kapakları

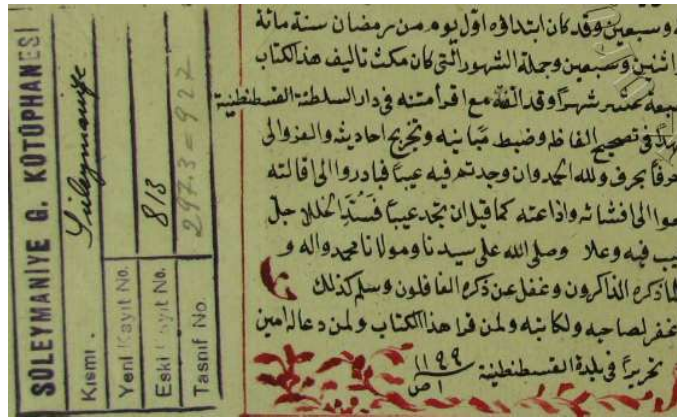
Trabzonî, yazdığı mukaddimede Ali el-Kârî'nin kitabının yaygın olduğunu söyleyerek, eserden övgüyle bahseder. Ancak o, kıymetli olduğunu söylediği bu eserin bazı açılardan şerh edilmesi gerektiğine değinir. Yazdığı şerhte başta Ali el-Kârî'nin açıklamaları olmak üzere pek çok klasik kaynaktan istifade eden Trabzonî'nin şerhinin geleneksel yorumculuğun güzel bir örneğini sunduğu söylenebilir. Hem şerh yöntemi hem kaynak kullanımını hem de hacim itibarıyla orta hatta tafsilatlı sayılabilecek bir şerhtir.

Resim 13: Trabzonî'nin eserinin bir nüshasının mukaddimesi ve başka bir nüshanın da zahriyesi

Eserde Ali el-Kârî için kullanılan “allâmetü’z-zaman”, “vahidü asrihi”..., “Aklî ve naklî ilimleri şahsında bir araya getiren”, Kur’ân ve Sünnet ilimlerinde yetkin, muhakkik... gibi vasıflar dikkat çekicidir. Ayrıca İbn Hacer el-Heytemî, Ebü’l-Hasen el-Bekrî, Seyyid Zekeriyya el-Hüseynî, Ahmed el-Mısırî, Abdullah es-Sindî gibi onun beslendiği kaynaklardan bahsedilmesi de oldukça önemlidir. Ayrıca her yere şöhretinin yayıldığı belirtilen Ali el-Kârî’nin telifte de iyi olduğu “kibârü’l-musannifîn” ve benzeri sıfatlarla anlatılır ve *Mişkâtü’l-Mesâbih*, *Nüzhethü’n-nazar*, *Şifâ* ve *Şemâil* gibi temel hadis eserlerine yazdığı şerhlere de değinilir.³² Bu eserler Trabzonî’nin de önemseydiği ve farklı eserlerinin kaynağı konumunda olan kitaplardır.

Bu eserin aynı zamanda müellife nispet edilen *el-Maksadü’l-esnâ fi şerhi esmâillâhi’l-hüsnâ* isimli eserle birbirini tamamlar mahiyette olduğu belirtilmelidir. Zira bu eser de âyet ve hadislerden hareketle yapılan bir derleme ve şerh çalışmasıdır.³³

Resim 14: *ed-Dürrü'l-munazzam*'ın ferağ kaydı

Aslında bu şerh bir yönüyle Muhammed b. Tayyib el-Fâsî ve Himmâtzâde gibi iki hocasının etkisi yanında Ali el-Kârî'nin genel olarak Osmanlı, özel olarak Trabzonî üzerindeki etkisini göstermektedir.

4. Muhaddisleri Kısaca Tanıtmak:

Ruseyyiletün fi Ma'rifeti menâkibi ba'di'l-eimmeti'l-muhaddisîn

Hadislerin naklinde kilit konumda olan râviler ve onların naklettikleri rivayetleri derleyen musanniflere yönelik biyografik çalışmalar hadis literatürünün telif alanlarından birisidir. Biyografik bir eserde seçilen kişiler ve onlara dair anlatımların detayı, bu kimselere ve ait oldukları grup/mezhep/ekole karşı bakış açısını da yansıtmaktadır. Hadis kitaplarını ve musanniflerini tanıtan bir eser üzerinden, yazarının temel kaynaklarını nasıl konumlandığına dair değerlendirmeler yapılabilir. Mesela Medenî'nin eseri ile aynı dönemlerde Hindistan'da yazılan *Büstânü'l-muhaddisîn* isimli eser, klasik hadis kaynakları ve musanniflerini genel olarak tanıtmaktadır. Aslında mezkûr eser, uzak bir coğrafi bölgede Hintli bir âlimin tercihlerini ve değerlendirmelerini yansıtmaktadır.

Benzer durum Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'nin *Ruseyyiletün fi Ma'rifeti menâkibi ba'di'l-eimmeti'l-muhaddisîn* isimli eseri için de söz konusudur. Bu kısa risale ve tercih edilen isimler, Hicaz'da uzun yıllar yaşamış olan bir Osmanlı müellifinin hadisçilere bakışını gösteren kısa bir derlemedir. Seçkin hadis âlimleri hakkında verilen kısa bilgiler ve tasnif ettikleri eserlerin ayırt edici özelliklerine değinen

³² Mehmed b. Mahmud el-Medenî et-Trabzonî, *ed-Dürrü'l-munazzam ale'l-Hizbi'l-a'zam* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 00813), 7b-8a.

³³ Mehmed b. Mahmud el-Medenî et-Trabzonî, *el-Maksadü'l-esnâ fi şerhi esmâillâhi'l-hüsnâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 01032/001), I+1b-8a.

bu küçük risalenin yazılma gerekçesine mukaddimede yer verilmemiştir. Girişte hemen eserin ismi zikredilmiş, çok kısa bir hamdele ve salvele cümlesi yer almıştır.³⁴

Resim 15: Risalenin mukaddime kısmı ve İmam Buhârî ve Müslim ile ilgili bilgilerin yer aldığı varak

Risalede ilk zikredilen hadisçi Buhârî'dir.³⁵ Hadis tarihinde *Sahîhü'l-Buhârî*'nin yeri, eserinin konumu ve Trabzonî'nin *Sahîhü'l-Buhârî*'yi birkaç hocadan semâen ve dirâyeten okuyarak icazet alması dikkate alındığında, muhaddislerin tanıtımının Buhârî ile başlaması şaşırtıcı bir tercih değildir. Trabzonî Buhârî'yi öven alıntılara ve eserine dair senalara da yer vermiştir. Buhârî'nin akabinde Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, oğlu Abdullah, Hâkim, İbn Hibbân, Taberânî, gibi isimlerin sıralandığı risale Halimî ve Müstağfirî ile bitmektedir.³⁶ Risalenin Buhârî ile başlayıp Mâverâünnehir'in Hanefî hadis hâfızlarından biri olan Ebû'l-Abbas el-Müstağfirî (ö. 432) ile bitirilmesi ise dikkat çekicidir.

Kronolojik olarak sıralanmayan isimlerin tertibinde neyin ölçü alındığına dair bir bilgi verilmemiştir. Ancak risalenin baş kısmında kabaca *Kütüb-i Sitte* musannifleri, en hacimli *Müsned*'in musannifi, onları izleyen ve *Sahîhayn* merkezli çalışan Hâkim en-Nisâbûrî ve üç *Mu'cem* telif eden Taberânî gibi bir sıra gözetilmiştir. Zikredilen kimselerle ilgili bilgiler isme ve eserine göre değişiklik arz etmiştir. Mesela Begavî örneğinde olduğu gibi bazı âlimler hakkında çok kısa bilgi sunulurken, Hâkim et-Tirmizî örneğinde olduğu gibi bazılarına ise diğerlerine nispeten geniş yer ayrılmıştır. Bazen risale açısından detay sayılabilecek konulara da girilmiştir. Hâkim'in tesâhülünün tartışılması³⁷ ve Ebû Hanife'nin hadisle ameli³⁸ gibi konulara girilmesi buna örnek olarak zikredilebilir.

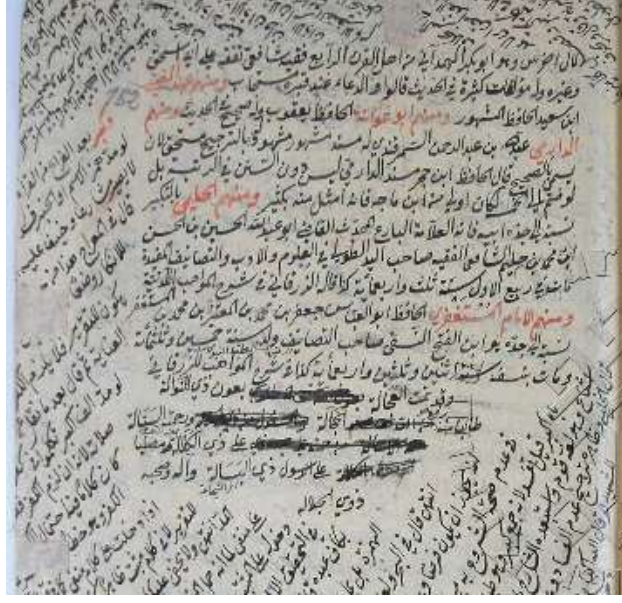
³⁴ Mehmed b. Mahmud el-Medenî et-Trabzonî, *Ruseyyiletün fi Ma'rifeti menâkibi ba'di'l-eimmeti'l-muhaddisin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 01068/012), 177b.

³⁵ Trabzonî, *Ruseyyiletün fi Ma'rifeti menâkibi ba'di'l-eimmeti'l-muhaddisin* (Süleymaniye, 01068/012), 177b.

³⁶ Trabzonî, *Ruseyyiletün fi Ma'rifeti menâkibi ba'di'l-eimmeti'l-muhaddisin* (Süleymaniye, 01068/012), 177b-182a.

³⁷ Trabzonî, *Ruseyyiletün fi Ma'rifeti menâkibi ba'di'l-eimmeti'l-muhaddisin* (Süleymaniye, 01068/012), 178b-179a.

³⁸ Trabzonî, *Ruseyyiletün fi Ma'rifeti menâkibi ba'di'l-eimmeti'l-muhaddisin* (Süleymaniye, 01068/012), 179a.

Resim 16: Eserin ferağ kaydı

Kaynakça

- Akalın, İsa. “Kudsî Hadîs Mefhûmunun Serencâmî”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 15/1 (Haziran 2017), 7-74.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân Muhammed. *el-Hizbü'l-a'zam ve'l-virdü'l-efham*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 00321/001.
- Altuntaş, Mustafa Celil. *Osmanlı Döneminde Hadis İlmi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Altuntaş, Mustafa Celil. “Suyûtî'nin el-Câmî'u's-Sağîr'inin Osmanlı Hadis Eğitimindeki Yeri”. *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) XVII. Yüzyıl*. Ed. Hidayet Aydar-Ali Fikri Yavuz. 341-365. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Altuntaş, Mustafa Celil-Zhamashev, Azamat. “Ömer Çelebi'nin (öl. 985/1577-8) Usûl-i Hadîse Dair Risâlesinin Tahlil, Tercüme ve Tahkiki”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 541-575.
- Ayaz, Kadir. “XVIII. Yüzyılda Hanefî Bir Muhaddis; İbn Himmât Ed-Dımeşkî(1175/1761)'nin Mısır ve Hicâz'a Yolculukları, Hocaları Ve Hadis İcâzetleri”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (Aralık 2019), 15-46.
- Ayaz, Kadir. “İstanbul'da Müsnid Bir Muhaddis; İbn Himmât ed-Dımaşkî (1175/1761)”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (2021), 489-519.
- Aydın, Emin. *Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin ed-Dürerü's-Semîne Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Benli, Ali. “Muhammed el-Medenî et-Trabzûnî ve Risâle fî Beyânî'l-Ezdâd'ı”. *Eskişeyni* 31 (Aralık 2015), 147-172.

- Bulut, Ali. “Muhammed El-Medenî Et-Trabzonî Ve Risâle Fî Beyânî Mâ Yüzekker ve Yüennes Vemâ Yetbeuhû Mine'l-Fevâidi'l-Mühimme Adlı Eseri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2020), 359-420.
- Çayır, Sümeyye. *Mehmed el-Medenî et-Trabzonî'nin el-Câmiu'l-A'zam Fi Esmâi Nebiyyine'l-Mu'azzam Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ertürk, Zekeriya. *Mehmet Medenî et-Trabzonî Efendi'nin “el-İthâfâtü's-Seniyye Fi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye” Adlı Eserinin Birinci Bölümü'nün Tahkik, Tahric ve Tercümesi*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Hızlı, Mefail. “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 25-46.
- İrâkî, Zeynuddin Abdurrahim el-Hüseyn b. Abdurrahmân. *ed-Dürerü's-Seniyye fî Sîreti Hayri'l-Beriyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 1071/002, 5b-37a.
- İsferâyînî, Ebû İshak İsmâüddin İbrâhim b. Muhammed. *Şerhu Ferâ'idi'l-fevâ'id li-tahkiki me'âni'l-isti'ârât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 1071/7, vrk.
- el-İsferâyînî, Ebû İshak İsmâüddin İbrâhim b. Muhammed b. Arabşah. *Şerhu Ferâ'idi'l-fevâ'id li-tahkiki me'âni'l-isti'ârât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 1071/7, 85b-94b.
- Kutluay, İbrahim. “Osmanlı Döneminde XVI. ve XVII. Yüzyılda Kurulan Dârulhadislerin Müfredatı ve İlmî Seviyeleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 9 (Aralık 2019), 13-49.
- Münâvî Zeynuddin Muhammed Abdürraûf b. Ali. *Ucâletü's-seniyye alâ Elfiyyeti's-sîreti'n-nebeviyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 00828/001.
- Özel, Ahmed. “Ali el-Kârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Sula, Murat. “Muhammed b. Mahmud b. Salih b. Hasan et-Trabzûnî el-Medenî ve Ruseyyiletün fî Beyân al-Fâzilefî Yestevî Fiha'l-Mufredu ve'l-Müsennâ ve'l-Cem'u ve'l-Muzekkeru ve'l-Muennes İsimli Risâlesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2010), 77-110.
- Trabzonî, Mehmed b. Mahmud el-Medenî. *el-Câmiu'l-a'zam fi esmâi nebiyyine'l-mu'azzam*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 01032/003, 9b-55b.
- Trabzonî, Mehmed b. Mahmud el-Medenî. *ed-Dürü'l-munazzam ale'l-Hizbi'l-a'zam*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 00813.
- Trabzonî, Mehmed b. Mahmud el-Medenî. *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 01041/001.
- Trabzonî, Mehmed b. Mahmud el-Medenî. *el-Maksadü'l-esnâ fi şerhi esmâillâhi'l-hüsnâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 01032/001, 1+1b-8a.
- Trabzonî, Mehmed b. Mahmud el-Medenî. *Ruseyyiletün fî Ma'rifeti menâkibi ba'di'l-eimmeti'l-muhadisîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 01068/012.
- Uzun, Nihat. “Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Âliminin Kur'ân Anlayışı: Mehmed b. Mahmûd et-Trabzonî (V. 1200/1786) ve ed-Dürerü's-Semîne İsimli Eseri”. *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (8-10 Ekim 2015). Ed. Şenol Saylan-Betül Saylan. 1: 419-427. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Yardımlı, Ali. “Aclûnî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 327-328. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yılmaz, Hayati. “Kudsî Hadis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/318-320. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yücel, Ekrem. *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*. Ankara: İlâhiyat, 2022.

Zhamashev, Azamat. “Himmâtzâde'nin Osmanlı Dönemi Hadis İlmine Katkısı”. *Osmanlı'da İlm-i Hadis*. Ed.: Zekeriya Güler, Bekir Kuzudişli, Mustafa Celil Altuntaş. 495-509, İstanbul: İSAR, 2020.

